

ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Μιχάλης Σπουρδαλάκης,

Οι πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις και τα πολιτικά φαινόμενα που συγκλόνισαν την παγκόσμια κοινότητα, και συνεχίζουν να απασχολούν την επικαιρότητα τροφοδοτώντας τις σχετικές συζητήσεις, έχουν επικαιροποιήσει το ενδιαφέρον για την κοινωνική ψυχολογία. Ο κλάδος, που γνώρισε μεγάλη άνθιση τον Μεσοπόλεμο και στις τραγικές εξελίξεις που τον ακολούθησαν, μετά το τέλος του Πολέμου συνέβαλε σε σειρά μελετών σε ό,τι αφορά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, την πολιτική συμπεριφορά, την ανάδειξη της ηγεσίας, τις συνθήκες που οδηγούν σε πολεμικές συρράξεις κ.ά. Όμως, πολιτικά, κοινωνικά, περιβαντολλογικά και τεχνολογικά ζητήματα που σχεδόν καθημερινά απασχολούν κάθε γωνιά του πλανήτη φαίνεται να δίνουν και πάλι νέα ώθηση στον κλάδο.

Και τούτο γιατί τα παραπάνω συνοδεύονται από καινοφανείς πολιτικές και κοινωνικές συμπεριφορές, οι οποίες με την συνδρομή των τεχνολογικών δυνατοτήτων της επικοινωνίας και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης γενικεύονται και επηρεάζουν εξελίξεις με φαινομενικά διαφορετικές αιτίες και στοχεύσεις. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις του σοβαρού δημοσιογραφικού σχολιασμού που αποδίδουν διαφορετικά φαινόμενα όπως το Brexit, την εκλογή Trump, ή ακόμα οι κοινωνικές κινητοποιήσεις, που γεννούν οι αυξανόμενες ανισότητες, από το Σιάτλ, οι «αγανακτισμένοι», η Αραβική Άνοιξη, τα γαλλικά κίτρινα γελέκα ή το κίνημα της Σαρδέλας σε συμπεριφορές που μόνο η κοινωνική ψυχολογία είναι δυνατόν να ερμηνεύσει.

Η εισαγωγική αυτή παρατήρηση νομιμοποιεί και τη συμμετοχή ενός κοινωνικού επιστήμονα, και μάλιστα κάποιου με σαφή ένταξη στην κριτική, ετερόδοξη παράδοσή, στον τόμο αυτό. Υπ' αυτή την έννοια η συμμετοχή μου δεν είναι το

κίνητρο δεν είναι συντησιακό, όπου ο πολιτικός επιστήμονας επιχειρεί να θέσει τον κλάδο του στο επίκεντρο κάθε προβληματισμού, αλλά ακριβώς το αντίθετο. Εντάσσεται στην προσπάθεια να ανασχεθεί η διολίσθηση της πολιτικής επιστήμης και της κοινωνιολογίας σε άγνοο και τεχνοκρατικό απομονωτισμό μέσα από το συνεχή κερματισμό και την απομόνωση διαφόρων επιστημονικών πεδίων, κάτι που περιορίζει την έρευνα σε επιφανειακές μελέτες στερώντας της από την γνώση της δημιουργικής σχέσης της με κοινωνιολογικούς κλάδους. Αφού η πολιτική επιστήμη όπως και η κοινωνιολογία διαλισθαίνουν σε άγνοο και τεχνοκρατικό απομονωτισμό. Και τέλος,

δ) στο τέταρτο μέρος θα επιχειρήσω να διατυπώσω κάποιες υποθέσεις εργασίας ή αν θέλετε κάποιες κριτικές σκέψεις για τους λόγους που η κοινωνική ψυχολογία αναπτύσσεται ραγδαία και επεκτείνεται σχεδόν σε κάθε επίπεδο της κοινωνικής και πολιτικής μας καθημερινότητας. Οι αναφορές επιδιώκουν να αναδείξουν τα σχετικά αδιέξοδα και τις αδυναμίες εκείνων που προσεγγίζουν τον κλάδο. Κάτι που οδηγεί στην αντιμετώπιση του κλάδου επιδημικής σύλληψης. Κάτι που οδηγεί στην αντιμετώπιση του κλάδου ένα πεδίο τεχνικών που απλώς διαπιστώνουν και καταγράφουν ψυχολογικές και ατομικές συμπεριφορές.

α) Η κοινωνική ψυχολογία αποτελεί ένα σχετικά νέο κλάδο των κοινωνικών επιστημών. Μάλιστα χωρίς ιδιαίτερο ρίσκο θα μπορούσε, όπως άλλωστε υποστηρίζει μεγάλο μέρος της σχετικής βιβλιογραφίας, να θεωρηθεί μια δική επιστημονική πειθαρχία, η οποία προέκυψε και αναπτύσσεται από συνάντηση κοινωνιολογίας και ψυχολογίας. Ωστόσο, αυτή η παρατήρηση μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η καταγωγή και αυτού του κλάδου όπως άλλωστε και κάθε κλάδου τουλάχιστον κοινωνικής και ανθρωπιστικής επιστήμης δεν έχει αφετηρία τις απαρχές της (πολιτικής) φιλοσοφίας.

Παρά το γεγονός ότι η άποψη αυτή είναι προφανής για όσους διαθέτουν και περιορισμένη εξοικείωση με την φιλοσοφία, απέχει από το να αποδοθεί κοινό τόπο, δηλαδή την καταστατική προσπάθεια της δυτικής φιλοσοφίας να αναφέρεται ως κοινής αποδοχής. Η έλλειψη αυτής της απόδοσης να αποφέρει ως κοινής αποδοχής, να απαντήσει μάλλον το αποτέλεσμα της δυτικής φιλοσοφικής παράδοσης, να απαντήσει στο μείζον ερώτημα του τι αποτελεί την κατά το δυνατόν άριστη διεύθυνση πολιτικής συμβίωσης. Γεγονός που φαίνεται να υποβάθμισε αν δεν παρά την συγκεκριμένη ανάλυση και μελέτη για το πώς οι άνθρωποι αισθάνονται και δρουν, δηλαδή για το πώς τα συναισθήματα, οι σκέψεις και συμπεριφορές τους διαμορφώνονται από την σχέση τους με τους άλλους. Κάτι που αποτελεί και το βασικό περιεχόμενο της κοινωνικής ψυχολογίας. Έτσι, καθώς η δυτική φιλοσοφική παράδοση, όπως αυτή θεμελιώθηκε στην κλασική ελληνική σκέψη, συγκροτήθηκε με την συνάντησή της με τη χριστιανική παράδοση, και καθορίστηκε από τις κοινωνικοπολιτικές και ιστορικές εξελίξεις στην Ευρώπη έγινε κυρίαρχη και ηγεμονική,

αποτελέσματα μιας συνθήκης να επιλέγω προκλήσεις και να παραμερίζω την ασφάλεια του οικείου, του βατού και του συνηθισμένου αλλά το γεγονός ότι μπορεί να προκύψουν σημαντικά οφέλη για την πολιτική επιστήμη από μια τέτοια συζήτηση. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι σε όσα ακολουθούν υπάρχουν βεβαιότητες. Αντίθετα οι παρακάτω σελίδες έχουν γραφεί με πλήρη συνείδηση ότι αποτελούν αποτέλεσμα μιας δημιουργικής αβεβαιότητας. Αναμενόμενο άλλωστε χαρακτηριστικό του αναγκαστικού δοκιμαστικού χαρακτήρα της προσέγγισής μου, μιας προσέγγισης που φυσικά ανοίγει παρά κλείνει ζητήματα.

Παρά ταύτα, είμαι αισιόδοξος για την έκβαση του επιχειρήματος. Αισιόδοξη που πηγάζει από τη μικρή εξοικείωσή μου με την «αρχή», δηλαδή την αφετηρία, το θεμέλιο κάθε επιστημονικού κλάδου: την φιλοσοφία. Η φιλοσοφία και ιδίως η πολιτική φιλοσοφία, αν και πολύ δύσκολα θα έλεγε κανείς ότι υπάρχει μια απλότητα μη πολιτική φιλοσοφία, δεν είναι μόνο ένας αυτόνομος ερευνητικός κλάδος αλλά αποτελεί και την γέφυρα διάλογου ανάμεσα στην υποχρεωτική διακλαδική προσέγγιση που απαιτούν τα σύγχρονα πολύπλοκα προβλήματα.

Τούτων δοθέντων τα όσα θα ακολουθήσουν φιλοδοξούν να δείξουν το πλαίσιο της συζήτησης των παραπάνω ζητημάτων και όχι να δώσουν συγκεκριμένες, σαφείς ή τελικές απαντήσεις στα προφανώς πολλά ερωτήματα που προκύπτουν από τα φαινόμενα που τροφοδοτούν την πρόσφατη αναθέρμανση του ενδιαφέροντος για την κοινωνική ψυχολογία. Αυτός είναι και ο λόγος που το άρθρο έχει οργανωθεί ως εξής:

α) Στο πρώτο μέρος επιχειρείται να αναδειχτεί εντελώς συνοπτικά και σχηματικά με άμεσο ή έμμεσο τρόπο το πώς τα ερωτήματα και οι ερευνητικές περιέργειες της σύγχρονης κοινωνικής ψυχολογίας αποτελούν έννοιες της φιλοσοφικής παράδοσης. Σκοπός του μέρους αυτού είναι μόνο να δείξει ότι η ανάπτυξη του κλάδου δεν μπορεί να στηρίζεται στα επιτεύγματα της εμπειρικής έρευνας αλλά να συμβάλει στην ανασυγκρότηση μιας κοινής «επιστημονικής» γλώσσας, που είναι απαραίτητη για την αναγκαία διακλαδικότητα των προσεγγίσεων. Κάτι άλλωστε που φαίνεται να αποτελεί ένα από τα ζητούμενα του παρόντος τόμου.

β) Στη συνέχεια, και πάλι εν συντομία, θα ορίσουμε το περιεχόμενο της κοινωνικής ψυχολογίας. Εδώ ορισμός του πεδίου θα γίνει μέσα από την περιγραφή των βασικών ερευνητικών πεδίων του κλάδου. Επέλεξα να μην γίνει αναφορά στο πολύ ενδιαφέρον ζήτημα της ιστορικής ανάπτυξης του κλάδου, γιατί αυτό θα έπρεπε να συνοδεύεται από μια ιστοριογραφική αναφορά σε κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις που επηρέασαν ή/και επέβαλαν τις ερευνητικές μεθόδους, κάτι που ξεπερνούσε τον χώρο και τον τόπο της παρέμβασής μου. Για τον ίδιο λόγο δεν γίνεται αναφορά στις μεθοδολογικές πρακτικές καθώς κάτι τέτοιο θα απαιτούσε και την κριτική τους παρουσίαση.

γ) Το τρίτο μέρος του άρθρου, και πάλι συνοπτικά, επιχειρεί να δείξει ότι η κοινωνική ψυχολογία έχει πολύ στενή σχέση με την πολιτική ψυχολογία. Εδώ το

να λησμονεί τις ψυχολογικές αιτίες της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Κάτι που ωστόσο είναι απολύτως αναλυτές.

Φυσικά το μείζον διερώτημα της δυτικής φιλοσοφικής παράδοσης αποτελεί το ζήτημα της εν κοινωνία της ανθρώπινης συμβίωσης, μιας και το Αριστοτελικό καταπίστευμα ότι [ό δε μη δυνάμενος κοινωνείν ή μηδέν δεδόμενος δι' αὐτάρκειαν οὐθὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θήριον ἢ θεός] «εκείνος δε που δε μπορεί να ζει μέσα στην κοινωνία με τους άλλους ή αυτός που δεν έχει ανάγκη από τίποτα, αυτός δεν έχει καμιά θέση στην πόλη, γιατί είναι ή θηρίο ή θεός» (Πολιτικά Α, 1253.α25, μτφ. Β. Μοσκόβης, Αριστοτέλους Πολιτικά. I-II (1989) αποτέλεσε και αποτελεί αφηρητικό και διαχρονικό ζήτημα που αποζητεί διεθέτηση. Διερώτημα που γνωρίζουμε ότι έχει να κάνει με την δομική αντίθεση ανάμεσα στον ένα και τους πολλούς, στο γενικό και το ειδικό/ιδιαιτέρο, στο εγώ και το εμείς, ή με τους όρους της νεωτερικότητας, ανάμεσα στο ατομικό και το συλλογικό. Ας δούμε εντελώς συνοπτικά, και κατ' ανάγκην, επιλεκτικά πώς με άμεσο ή έμμεσο τρόπο το πώς τα ερωτήματα της σύγχρονης κοινωνικής ψυχολογίας απορρέουν και αποτελούν τμήμα της φιλοσοφικής παράδοσης.

Ο Αριστοτέλης, για παράδειγμα, καθώς δεν στέκεται στα τυπικά χαρακτηριστικά του πολίτη και αναμένει την ενεργή συμμετοχή του ώστε αυτό είναι ικανό να του διασφαλίσει τον τίτλο του «καπουδαίου άνδρα», δίνει ιδιαίτερη προσοχή στη ψυχολογική κατάσταση της πολιτείας. Μάλιστα στη Ρητορική του φαίνεται η έννοια του αυτή να συγκεκριμενοποιείται ρητά, υπογραμμίζοντας τη σημασία του φρονήματος για την κινητοποίηση των πολιτών. Το τελευταίο δεν αφήνεται στην τύχη και αναθέτει αυτή την ευθύνη στους ενεργότερους των πολιτών για την ανάπτυξη και διατήρησή του.

Ο Πλάτωνας από τη μεριά του θεωρούσε στην Πολιτεία του (Περί δικαιοσύνης λόγος) ότι η πολιτεία/ή δίκαιη Πόλη είχε την ευθύνη για δημιουργία συνθηκών ώστε οι πολίτες να εντάσσονται σε κατάλληλες με την ψυχοδυναμική τους συγκρότηση δομές. Εδώ η επιρροή των Πυθαγορείων είναι σαφής καθώς οι ψυχικές ποιότητες των ανθρώπων αντιστοιχίζονται με τις συμβολικές αναλογίες στον χρυσό, στον αργυρό και τον μπρούτζο. Και η δίκαιη, η ιδανική Πολιτεία είναι εκείνη που δημιουργεί τις συνθήκες ώστε να αντιστοιχίσουν τις δυνατότητές τους με τις ευθύνες και τα καθήκοντα που αναλαμβάνουν από την πόλη. Με αυτή την έννοια οι πολεμιστές για παράδειγμα, έχοντας συγκεκριμένα ψυχοδυναμικά χαρακτηριστικά δεν αναμένεται να αναλάβουν ευθύνες κυβερνητική και το αντίστροφο. Το πώς οι ψυχικές δυνατότητες των ανθρώπων καθορίζουν την προαπθεία της πορείας προς την γνώση, για τον Πλάτωνα γίνεται σαφές και με την αλληγορία του σπηλαίου που παραθέτει στο έβδομο βιβλίο της Πολιτείας. Είναι σαφές ότι ο μεγάλος φιλόσοφος κατανοεί και επισημαίνει, εκτός των άλλων την ιδιαίτερη σημασία της ψυχολογικής κατάσταση των ανθρώπων για να κατανοήσουν και να «αντίξουν» την γνώση που ο «φιλόσοφος» φέρνει, κάθε φορά, στο προσκήνιο.

Αλλά αν ο θεμελιωτής της πολιτικής φιλοσοφίας δίνει ιδιαίτερη σημασία στους παράγοντες που διαμορφώνουν το ψυχολογικό κλίμα της Πόλης, Nicolo Machiavelli, ως θεμελιωτής της πολιτικής στη νεωτερικότητα είναι ακόμη πιο σαφής και συγκεκριμένος. Στον κλασικό του έργο Ο Ηγεμόνα το οποίο ουσιαστικά αποτελεί το εγχειρίδιο κάθε εξουσίας υπογραμμίζει τη σημασία της ψυχολογίας των πολιτικών υποκειμένων, για τη διασφάλιση τόσο της κοινωνικής και πολιτικής συνοχής όσο και της ισχύος κάθε πολιτικής εξουσίας. Μάλιστα προτείνει μια σειρά από πρωτοβουλίες και «τακτικές» που θα δημιουργούν το απαραίτητο ψυχολογικό πλαίσιο για την επιβολή και την αποδοχή της εκάστοτε πολιτικής εξουσίας. Αυτός είναι και ο λόγος που Machiavelli, παρά την άδικη δαιμονοποίησή του, αποτέλεσε έμπνευση για κάθε εγχείρημα αποτελεσματικής και ρεαλιστικής άσκησης εξουσίας, ανεξάρτητο από τις αξιακές αφηρητές και επιδιώξεις των εμπλεκομένων.

Δεν αποτελεί λοιπόν παραδοξότητα ότι ο μαρξιστής Antonio Gramsci στις φυλακές του Μουσολίνι, φαίνεται να διαβάζει Machiavelli, και να αν γνωρίζει μέρος της πολιτικής του φασισμού στις ψυχολογικές και πολιτιστικές προϋποθέσεις που συγκρότησε το καθεστώς. Αυτό μάλιστα τον οδηγεί στη διαμόρφωση της ιδιαίτερα σημαντικής και χρήσιμης έννοιας της ηγεμονίας που σε σαφή διάκριση από εκείνη της κυριαρχίας, δίνει ιδιαίτερη σημασία ψυχολογικού πλαισίου της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό υπογραμμίζεται καθοριστική σημασία της πολιτικής κουλτούρας και του ψυχολογικού η υποβάθρου, που διασφαλίζεται με την έμφαση στην χρήση και ουσιαστική εργαλειοποίηση της θρησκείας, των εορτών, των τελετών, της σημασίας (επικοινωνιακό φαίνεσθαι κά).

Η σχέση και οι έμμεσες και άμεσες αναφορές στα ζητήματα της κοινωνικής ψυχολογίας στην παράδοση της πολιτικής φιλοσοφίας δεν σταμάτησαν στο Machiavelli. Οι θεωρητικοί του κοινωνικού συμβολαίου που ουσιαστικά αλίζουν το υπόδειγμα της θεμελίωσης του πολιτικού και ορίζουν το τελειο την Αριστοτελική φυσική συγκρότηση του πολιτικού και ορίζουν το τελειο ως αποτέλεσμα σύμβασης, με μεγαλύτερη σαφήνεια έχουν αναφορές ψυχοδυναμική της κοινωνίας. Καθώς η πολιτική τους πρόταση θεμελιών στην υποθετική φυσική κατάσταση του ανθρώπου, η τελευταία περιγράφ με όρους καθαρά ψυχολογικούς. Περιγραφή που αποτελεί την προϋπόθεση της σύμβασης του κοινωνικού συμβολαίου. Πρωτοπόρος και πλέον γλαφυρο Thomas Hobbes οδηγείται στην δική του πρόταση για το κοινωνικό συμβολαιο, αφού είναι οι γενικευμένες «κοινωνικές» ψυχολογικές συνθήκες που δημιουργήσει ο «πόλεμος όλων εναντίων όλων», έχει καταστήσει τη « του ανθρώπου: μοναχική, φτωχή, απτασία, σκληρή και σύντομη». Πράξι για ψυχολογικές συνθήκες γενικευμένου τρόμου. Συνθήκες που οδηγούν στην εγκατάλειψη μέρους της αυτονομίας που διαθέτουν οι ανθρώποι στη φυσική κατάσταση και στη σύμβαση του συμβολαίου με τον Κυρίαρχο, του οποίου

κύριο καθήκον είναι να εξοφάνει την αρνητική αυτή ψυχολογική κατάσταση του τρόμου. Με άλλα λόγια η σύμβαση που θεμελιώνει πλέον τη συγκρότηση του πολιτικού έχει καθαρά ψυχολογικά κίνητρα.

Όμοιες λογικές είναι και η θεμελίωση του δικού του «κοινωνικού συμβολαιο-όμοιες λογικές είναι και η θεμελίωση του δικού του «κοινωνικού συμβολαίου» και από τον John Locke. Εδώ φυσικά, για τον Locke οι συνθήκες της φυσικής κατάστασης δεν παράγουν το ψυχολογικό συναισθήμα του τρόμου αλλά απλώς δημιουργούν μια γενικευμένη αίσθηση δυσχέρειας. Και είναι ακριβώς αυτό το ψυχολογικό κλίμα που οδηγεί τους ανθρώπους στην απόφαση να «εγκαταλείψουν» την δυσχέρεια της φυσικής κατάστασης και να οδηγηθούν στην συγκρότηση μιας σύμβασης/συμβολαίου, πάνω στο οποίο θεμελιώνεται πλέον το πολιτικό. Σύμβαση με τον κυρίαρχο, ο οποίος εάν αποτύχει να εξοφάνει την δυσχέρεια της φυσικής κατάστασης, μπορεί να αντικατασταθεί από άλλον χωρίς τον κίνδυνο να περιπέσει η πολιτεία στην προτεραία φάση της φυσικής κατάστασης.

Αντίστοιχα και στον J.J.Rousseau, η ψυχολογική διάσταση της κοινότητας αποτελεί την αφετηρία του δικού του συμβολαίου. Φυσικά καθώς η επιδίωξη του Rousseau αποτελεί η κριτική απέναντι στους φιλελεύθερους στοχαστές των οποίων το κοινωνικό συμβόλαιο οδηγεί στον κοσμοπολιτισμό, αντιλαμβάνεται τη φυσική κατάσταση εντελώς διαφορετικά. Και πάλι το στοιχείο της ψυχολογικής συνθήκης είναι κυρίαρχο καθώς θεωρεί ότι στη φυσική κατάσταση ο άνθρωπος διατελεί εν-ειρήνη και ηρεμία, αφού εκεί μπορεί να ικανοποιεί τις πολύ απλές ανάγκες (φαγητό, στέγη, σεξ και αποφυγή πόνου) του σε πλήρη αρμονία με το περιβάλλον. Καθώς ο «μεταβολισμός» του ταυτίζεται με τη φύση και τα δεινά του πολιτισμού, που θεμελιώνονται με τον θεσμό της ιδιοκτησίας, αποσιωάζουν, ο άνθρωπος είναι ικανοποιημένος και σε ήρεμη ψυχολογική κατάσταση. Η γενική βούληση που επικρατεί αποτυπώνεται στο κοινωνικό του σύμβολο, το οποίο αντιστέκεται στις αλλαγές του φιλελεύθερου κοσμοπολιτισμού, αποκλείει την αλλοτρίωση και διασφαλίζει όμοιες ψυχολογικές συνθήκες με εκείνες της φυσικής κατάστασης.

Ο μεγάλος Hegel με τη σειρά του, στις αναφορές του για τη συγκρότηση της «κοινωνίας των πολιτών», στο πλαίσιο του εκάστοτε πνεύματος της εποχής, η διάσταση της κοινωνικής ψυχοδυναμικής είναι πάντα παρούσα. Τόσο στην περιγραφή και ανάλυση της κοινωνικής ψυχοδυναμικής στην Ιστορία της Φιλοσοφίας όσο και στη διαλεκτική του αφέντη δούλου στη Φαινομενολογία του Πνεύματος είναι με έμφεσο αλλά σαφή τρόπο η ψυχολογική κατάσταση της κοινωνίας έχει ιδιαίτερη θέση. Τόσο ως απία αλλά και ως αποτέλεσμα της ιστορικής εξέλιξης. Έντονα στοιχεία κοινωνικής ψυχολογίας, κατά την άποψή μου υπάρχουν και στην συγκρότηση και νομιμοποίηση του κράτους (Φιλοσοφία του Δικαίου) καθώς η ανάλυση του κινείται από τη γαλήνη, ειρήνη και αγάπη της οικογένειας (θέση), στον ανταγωνισμό της κοινωνίας (αντίθεση) και τέλος στη συγκρότηση του κράτους (σύνθεση).

Ο Μαρξ, ακολουθώντας κατά την άποψή μου την Χεγκελιανή λογική, ιερατεία εκείνη που αναφέρεται στο ζήτημα της αποξένωσης δεν παραλείπει να αναφερθεί να δώσει έστω και υπαινικτικά μια ψυχολογική διάσταση στην ανάλυσή του. Φυσικά για τη Μαρξική σκέψη η απία της αποξένωσης του ανθρώπου, αποδίδεται στον καπιταλισμό. Ένα σύστημα όπου οι συνθήκες και οι σχέσεις εργασίας τον οδηγούν στην αλλοτρίωση, αφού τον αποξενώνουν από την δημιουργική και κοινωνική του φύση. Η περιγραφή της αλλοτρίωσης της εργασίας του ανθρώπου, όπως τουλάχιστον περιγράφεται στα Παρίσια Χειρόγραφα του 1844, δεν θεωρώ εγκαταλείφθηκε ποτέ από τη μαρξική θεωρητική έγνοια του θεωρητικού πλαισίου των θεμελιωτών του λεγόμενου επιστημονικού σοσιαλισμού. Και βέβαια μαζί με αυτή και η σημασία της ψυχολογικής διάστασης του κοινωνικού γίνεσθαι.

Τέλος, και ο Weber από τη δική του μεριά χωρίς αμφιβολία προσπαθεί να βρει την ισορροπία του ανάμεσα στη Χαρυβδή της «υποκειμενικότητας» και τη Σκύλλα της «αντικειμενικότητας». Έτσι, έχοντας ως αφετηρία της κοινωνιολογίας του την δράση του υποκειμένου, το οποίο προσανατολίζει στην υλοποίηση ενός νοήματος δεν το κρύβει πίσω από τις αναμενόμενες φυσικές πιέσεις που επιβάλλονται από συλλογικές δράσεις. Κατά συνέπεια κάθε δραστηριότητα προσεγγίζεται και νοείται ως μια ανθρώπινη συμπεριφορά όπου ο δρών ή και οι δρώντες της αποδίδουν ένα υποκειμενικό νόημα. Έννοημα, το οποίο αφού προσανατολίζεται προς άλλα υποκείμενα και στην συμπεριφορά του άλλου ουσιαστικά δίνει τα περιθώρια μιας ενδεδεχούσης εξέτασης της ψυχολογικής διάστασης της όλης διαδικασίας.

β) Η κοινωνική ψυχολογία αποτελεί επί της ουσίας επί μέρους επιστημονικό πεδίο της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας. Ένα πεδίο, το οποίο μελετά τις ατομικές συμπεριφορές στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Με άλλα λόγια πρόκειται για τον κλάδο που επιχειρεί να κατανοήσει τη φύση και τις αιτίες των συναισθημάτων, των σκέψεων, των δράσεων και των συμπεριφορών των ατόμων, χωρίς να παραβλέπει τη σημασία των κοινωνικών συνθηκών ιδιαίτεροτήτων που αυτές συμβαίνουν. Κατά συνέπεια αποτελεί τον κλάδο που μας δίνει την δυνατότητα να εκμηδύνουμε συστηματικά το πως οι κοινωνικές σχέσεις επιδρούν στις σχέσεις μας με τους άλλους. Και πως αυτές οι σχέσεις επιδρούν στην συμπεριφοράς και θεσμούς που είναι μεν κοινωνικές θεμελιώσεις – εδώ Κοινωνικής με κεφαλαίο περιλαμβάνει το σύνολο της ανθρώπινης δράσης και δημιουργίας από την τέχνη μέχρι την οικονομία και την αγορά – αλλά που δεν παραγνωρίζει την ψυχολογική συγκρότηση ιδιαίτερες του ατόμου.

Τούτων δοθέντων δεν θα ήταν υπερβολή αν λέγαμε ότι η κοινωνική ψυχολογία κυρίως στη μελέτη της διαμόρφωσης και οργάνωσης των προταγμάτων των στόχων που κανοναρχούν και εν τέλει καθορίζουν την συμπεριφορά. Στο βαθμό που η συμπεριφορά μας εδράζεται στην επιδίωξη συγκεκριμένων

στόχων, το ζήτημα της διαμόρφωσής του αποτελεί σημαντικό ερευνητικό στοιχείο. Επί πλέον η κοινωνική ψυχολογία περιγράφει και αναλύει το πώς όλοι μας αξιολογούμε και ιεραρχούμε τις κοινωνικές καταστάσεις που διαμορφώνονται είτε σε μικρο είτε σε μακρο επίπεδο και προφανώς διαμορφώνουν και καθορίζουν και την δική μας συμπεριφορά.

Η ερευνητική δραστηριότητα της κοινωνικής ψυχολογίας δεν εξαιρεί την μελέτη των προιδεσέων και προκαταλήψεων μας. Καθώς αναγνωρίζει ότι οι ατομικές προιδεάσεις και προκαταλήψεις ουσιαστικά συμβάλουν αποφασιστικά στην ερμηνεία της συμπεριφοράς των άλλων. Και τούτο γιατί αποτελούν το μέσον θέασης της συμπεριφοράς των άλλων και την αντιπαράθεση ή την νομιμοποίηση και σύνδεση με αυτές.

Τέλος, η κοινωνική ψυχολογία εστιάζει και στα κίνητρα δράσης, τις πρωτοβουλίες και γενικά την συμπεριφορά που εκτέμνει κάθε περιβάλλον και στα οποία καλείται να αξιολογήσει και να αντιδράσει το υποκείμενο. Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο καθήκον της κοινωνικής ψυχολογίας είναι να αξιολογήσει και την συμπεριφορά των ατόμων. Η αξιολόγηση αυτή δεν σημαίνει ότι αυτό θα εστιάζει μόνο στο φαινόμενο της ατομικής συμπεριφοράς, αφού είναι γνωστό ότι καλή δηλαδή αποδεκτή συμπεριφορά δεν σημαίνει και καλό χαρακτήρα.

Φυσικά όπως έχει αναφερθεί δεν αποτελεί μέρος αυτής σύντομης παρουσίασης αυτού του σημαντικού κλάδου η αναφορά στην ιστορική και ακαδημαϊκή ανάπτυξη του. Το ίδιο ισχύει και για την κριτική στα βασικά χαρακτηριστικά της μεθοδολογίας του κλάδου. Ωστόσο, προς το παρόν δεν μπορώ παρά κάνω μια γενική παρατήρηση. Ο κλάδος φαίνεται να πρωταγωνιστεί στο χώρο των κοινωνικών επιστημών στην υπερβολική ποσοτικοποίηση των μεθόδων έρευνας, κάτι που κατά την άποψή μου οδηγεί σε στατικές αναλύσεις σε ό,τι αφορά την μελέτη του κοινωνικού περιβάλλοντος. Κατά συνέπεια υποβαθμίζεται το στάθμη της δυναμικής που παράγουν πάντα οι φανερές, κρυφές, τυπικές, άτυπες ανισότητες, αντιθέσεις και ανταγωνισμοί που πάντα γεννούν οι νεωτερικές κοινωνίες. Η μεθοδολογική αυτή κυριαρχία ουσιακά μειώνει δραστικά την παραγωγή γνώσης και την συμβολή της κοινωνικής ψυχολογίας στις τρέχουσες συνθήκες κρίσης και μετάβασης.

Υ) Χωρίς αμφιβολία η κοινωνική ψυχολογία αποτελεί κλάδο καταγωγής της πολιτικής ψυχολογίας. Καλύτερα ίσως θα μπορούσα να υποστηρίξω ότι τα δύο αυτά πεδία βρίσκονται σε άμεση διεπιστημονική σχέση μεταξύ τους. Παρ'όλο που αυτό ακόμη και για μη ειδικούς γίνεται φανερό «δια γυμνού οφθαλμού» θεωρώ ότι συχνά ξεχνιέται και παραγνωρίζεται. Τούτο όμως δεν θεωρώ ότι είναι αθώο ή λεπτομέρεια τρίτελους σήμασις. Διότι η παράβλεψη αυτή έρχεται ως συνέχεια της, κατά περίπτωση καθολικής ή μερικής, απομάκρυνσης της πολιτικής επιστήμης από τις κριτικές της καταβολές. Κριτικές καταβολές και μεθοδολογικές δεσμεύσεις που προσεγγίζουν την συστηματική μελέτη του πολιτικού φαινομένου όχι μόνο στην στατική, τυπική και θεσμική του διάσταση

αλλά κυρίως ως αποτέλεσμα της κοινωνικής δυναμικής και της ψυχολογία που αυτή παράγει.

Υπ' αυτή την έννοια πρέπει να βλέπουμε τη διεπιστημονική συγγένεια της κοινωνικής ψυχολογίας με την πολιτική ψυχολογία και πιο συγκεκριμένα τη πολιτικής συμπεριφοράς. Και τούτο γιατί η παραγόμενη γνώση στο πλαίσιο της κοινωνικής και πολιτικής ψυχολογίας αποτελεί τη βάση της μελέτης των ερευνητικών ενδιαφερόντων της πολιτικής συμπεριφοράς. Τα κυρίως πεδία έρευνας της τελευταίας είναι:

1. Η πολιτική επικοινωνία στο πλαίσιο της οποίας οι διάλογοι επικοινωνίας και οι τρόποι που μεταφέρονται τα αιτήματα των πολιτών στο πολιτικό πολιτικό σύστημα καθώς και οι απαντήσεις που το τελευταίο δίνει σε αυτό. Στο πλαίσιο αυτό επιχειρεί να κατανοήσει τους διάφορους ψυχοδυναμικοί μηχανισμούς που συμμετέχουν στην διακίνηση της πολιτικής πληροφορία. Εδώ το ερευνητικό πεδίο περιλαμβάνει τόσο την αποτελεσματικότητα και περιχόμενο όλων των διαύλων επικοινωνίας από τον τύπο και τις διαπρωτικές σχέσεις μέχρι τα ψυχρά και θερμά μέσα καθώς εκείνα που έχει προκύψει μετά την ψηφιακή επανάσταση των τελευταίων δεκαετιών. Τού φυσικά δεν σημαίνει ότι η πολιτική επικοινωνία, η οποία πολύ δύσκολα μπορεί πλέον να διακριθεί λειτουργικά και ερευνητικά από την άσκηση της πολιτικής δεν ασχολείται ερευνητικά και με μια σειρά εξωτερικών παραγόντων, πει επιρροών της διακίνησης της πολιτικής πληροφορίας και κατά συνέπεια κθορίζουν τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης (λ.χ. πολιτιστικά χαρακτηριστικά οικονομικές και οικολογικές συνθήκες κ.ά).

2. Η πολιτική κοινωνικοποίηση, στο πλαίσιο της πολιτικής συμπεριφοράς μελετά το πώς το υποκείμενο μαθαίνει να εσωτερικεύει τους κανόνες, τις αξίες και τις διαδικασίες της πολιτικής κουλτούρας μια συγκεκριμένης κοινωνίας και πολιτικής επικράτειας/περιβάλλοντος. Εδώ η κατανόηση της δημιουργίας προ-πολιτικών ψυχολογικών δομών, οι οποίες προετοιμάζουν τα άτομα για στάσεις, αντιλήψεις και νοσηριότητες που θα αποτελέσουν τις αφετηριακές δομές για την πολιτική συμμετοχή, βρίσκεται στο επίκεντρο αυτού του ερευνητικού ενδιαφέροντος. Στο πλαίσιο αυτό προνομιακά πεδία έρευνας αποτελούν οι θεσμοί που προφανώς «ευθύνονται» για την κοινωνικοποίηση των πολιτών (οικογένεια, εκπαιδευτικοί θεσμοί, εκκλησία, κ.ά).

3. Ο ρόλος της προσωπικότητας στη διαμόρφωση και το στυλ της πολιτικής ηγεσίας και των πολιτικών ελίτ αποτελεί το τρίτο σημαντικό πεδίο έρευνας της πολιτικής συμπεριφοράς, όπου η κοινωνική ψυχολογία συνδράμει αποφασιστικά. Εδώ η θεωρία των πολιτικών ρόλων είναι στο επίκεντρο και επιχειρεί ερμηνεύσει τα κίνητρα της συμπεριφοράς των πολιτικών ηγεσιών καθώς και τις σχετικές αποκλίσεις από τις αναμενόμενες κανονικότητες. Στην ανάπτυξη του ερευνητικού πεδίου συνέβαλε η κλασική συμβολή του Lasswell, όμως ο συγκεκριμένο πεδίο η επιστημονική περιέργεια τροφοδοτήθηκε ιδιαίτερα α

τις ιστορικές εξελίξεις του μεσοπολέμου. Η άνοδος των αυταρχικών καθεστώτων με τον ιδιαίτερο ρόλο της ηγεσίας των φασιστικών καθεστώτων και των ελίτ που τις συνόδευσε πολλαπλασίασε το ενδιαφέρον. Εδώ περισσότερο ισχύς από κάθε άλλο πεδίο έρευνας της πολιτικής συμπεριφοράς η κοινωνική ψυχολογία ήρθε πιο κοντά με την πολιτική επιστήμη.

δ) Παρά την «χαμηλών τόνων» παρουσία της κοινωνικής ψυχολογίας στα ακαδημαϊκά προγράμματα σπουδών τις τελευταίες δεκαετίες η πρακτική ανανέωση και επιρροή της αναπτύσσεται με γεωμετρικούς ρυθμούς. Σχεδόν σε κάθε διάσταση της κοινωνικής μας καθημερινότητας, ρητά και άρητα αποτελέσματα ερευνών της κοινωνικής ψυχολογίας φαίνεται να βρίσκουν εφαρμογή. Οι κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις φαίνεται να αποτελούν την αιτία για αυτή την εκτενή εργαλειοποίηση του κλάδου. Από τη μια οι συνθήκες της μαζικής καταναλωτικής κοινωνίας και ο ανταγωνιστικός χαρακτήρας της απαιτούν χρήση τεχνικών marketing όπου τα αποτελέσματα μελετών κοινωνικής ψυχολογίας είναι απαραίτητα. Από την άλλη η υπερδουλειά της παγκόσμια οικονομική κρίση σε συνδυασμό με τις πολιτικές λιτότητας, που συνήθως την συνοδεύουν, επιβάλλει μείωση των υλικών προσδοκιών των πολιτών. Κάτι που με τη σειρά του φαίνεται να απαιτεί, εκτός των άλλων και ψυχολογική διαχείριση της κοινωνίας. Διαχείριση, η οποία φυσικά θα είναι αποτελεσματική στην διαδικασία κοινωνικοποίησης και ένταξης των υποκειμένων στις νέες συνθήκες.

Σε αυτές τις συνθήκες η μέθοδος, οι τεχνικές και τελικά το περιεχόμενο της πολιτικής αντιπαράθεσης αλλάζει. Καθώς η αντιπαράθεση δεν πραγματοποιείται πλέον στη βάση κανονιστικών αρχών και αξιών (value oriented) αλλά στη βάση «ρεαλιστικών» κρατικών ή όπως συνήθως αποκαλούνται δημόσιων πολιτικών (policy oriented). Είναι προφανές ότι και αυτός ο μετασχηματισμός του πολιτικού απαιτεί τις μελέτες της κοινωνικής ψυχολογίας, οι οποίες συνήθως δεν είναι πλέον διανοητικές αλλά παρεμβατικές. Η χρήση τεχνικών ψυχολογικού ελέγχου της κοινής γνώμης (Α.Χ. χρήση του συναισθημάτος του φόβου) αποτελεί το κλειδί για τις νέες πολιτικές συνθήκες.

Τέλος, εκείνο που προσθέτει δυναμική στην περαιτέρω επιρροή της κοινωνικής ψυχολογίας είναι η εντατική αξιοποίηση της νέας τεχνολογίας, γεγονός που δίνει την δυνατότητα καλύτερης χρονογράφησης των γνώσεων, των συνθηκών και των συναισθημάτων των πολιτών. Εδώ τα μεγάλα-δεδομένα (big data) παίζουν και θα εξακολουθήσουν να παίζουν ιδιαίτερο και αυξημένο ρόλο στις έρευνες της κοινωνικής ψυχολογίας. Χωρίς αμφιβολία η κοινωνική ψυχολογία παίζει και θα εξακολουθήσει να παίζει σημαντικό ρόλο στη γνώση για την ένταξη των πολιτών. Η περαιτέρω ανάπτυξη της δεν μπορεί φυσικά παραμείνει περιχαρακωμένη στον καταστατικά υβριδικό της χαρακτήρα στη συνάντησή δηλ. κοινωνιολογίας και ψυχολογίας. Αντίθετα θα πρέπει να αναζητήσει ελκυστικές διεπιστημονικές και διακλαδικές συνεργασίες και συνεργασίες. Φυσικά σε αυτή την προσπάθεια η επιδίωξη είναι η γνώση των επιδερμικών ζητημάτων που προκύπτουν και όχι η εργαλειοποίηση στην υπηρεσία κάποιων

πολιτικής ελίτ. Άλλωστε, σε τελική ανάλυση γνωρίζουμε εμπειρικά ότι τίποτ δεν μπορεί να αντικαταστήσει το πολιτικό ένστικτο μιας (κατά προτίμηση) συλλογικής και δημοκρατικά λογοδοτούσας ηγεσίας.

Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

- Allport, G. W. (1985). «The historical background of social psychology», in Lindzey, Aronson, E. (eds.). *The Handbook of Social Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Almond Gabriel & Verba Sydney eds. (1980). *The Civic Culture Revisited*, Basic.
- Asch, S. E. (1952). *Social psychology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Buss, D., & Kenrick, D. (1998). *Evolutionary social psychology*, in D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (Vol. 1). Boston, MA: McGraw-Hill.
- Dawkins, R. (2006). *The selfish gene*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Fiske, A., Kitayama, S., Markus, H., & Nisbett, R. (1998). *The cultural matrix of social psychology*. In D. Gilbert, S. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology* (4th ed., pp. 915-981). New York, NY: McGraw-Hill.
- Fontana David (2005). *Ψυχολογία*. Εφησεία. Πνευματικότητα, Αθήνα, Σαββάλα.
- Graber A. Doris (2001). *Psychology and Politics*, in Joel Krieger, *The Oxf Companion to Politics of the World*, Oxford: Oxford University Press.
- Hobbes Thomas (1968). *Leviathan*, Intro C.B. Macpherson, New York: Penguin Books.
- Kruglanski, A., & Siroebs, W. (2011). *Handbook of the history of social psychology*. Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Lasswell Harold (1930). *Psychopathology and Politics*, Chicago.
- Lieberman, M. D. (2010). *Social cognitive neuroscience*. In S. T. Fiske, D. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (5th ed., Vol. 1). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Λιτοβάτς Θάνος (1991). *Ζητήματα Πολιτικής Ψυχολογίας*, Αθήνα, Εξάντας.
- Matsumoto, D. (Ed.). (2001). *The handbook of culture and psychology*. New York, NY: Oxford University Press.
- McDougall, W. (2003. original published 1908). *An introduction to social psychology*. Mineola, NY: Dover.
- Maslow Abraham (1954). *Motivation and Personality*, New York.
- Μεταξάς Α.-Ι.Δ. (2001). *Πολιτική Επιστήμη Ι. Σύγχρονοι κλάδοι και περιεχόμενα*. Εισαγωγική Θέωση, Αθήνα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Moscovici, S.; Markova, I. (2006). *The Making of Modern Social Psychology*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Mutz C. Diana et al, eds (1996). *The Political Persuasion and Attitude Change*. Ann Arbor, Mich.
- Ross, E. A. (1974; original published 1908). *Social psychology*. New York, I Arno Press.
- Sherif, M. (1936). *The psychology of social norms*. New York, NY: Harper & Row.
- Zeretsky Eli (2019). *The Mass Psychology of Brexit*, London Review of Books (26 March, 2019).
- Zeretsky Eli (2019). *Trump's Charisma*, London Review of Books, (27 June, 2019).